ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 12

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan.

Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2024
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, *filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)*
Shoxista Maxmaraimova, *filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)*
O‘ral Xoliyorov, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)*
Olmos Ulviy Binnatova, *f.f.d., professor (Ozarbayjon)*
Karl Rayxl, *f.f.d., professor (Germaniya)*
Vali Savash yelok, *f.f.d., professor (Turkiya)*
Dorota Silviya, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)*
Muslihiddin Muhiddinov, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Ibodulla Mirzayev, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Abdi Mamatov *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Suyun Karimov *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Muhammadxon Hakimov, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Nafas Shodmonov *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Dilmurod Quronov, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Murodqosim Abdiyev, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Baxtiyor Mengliyev, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Normat Yo‘ldoshev, *f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)*
Abdulla Xudoyqulov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Bobonazar Murtazayev, *f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)*
Asqar Eshmo‘minov, *f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)*
Obidjon Shofiyev, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)*
Zafar Umurqulov, *f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)*
Nurali Amonturdiyev, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Hakim Ahmedov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Ahad Shukurov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Eshnazar Jabborov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Abdumurod Arslonov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Sirojiddin Turdimurodov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Umida Raximova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Gulchehra Begmatova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Nargis Qurbonazarova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Muyassar Xolova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Shoira Omonturdiyeva, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Sherzod Turdiqulov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Zaynura Qodirova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Humayun Nadim Muhammad, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Dilrabo Ergasheva, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.12.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100
Цена договорная
Заказ: 155
Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул.
Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, *доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)*
Шохиста Махмараимова, *доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)*
Урал Холияров, *ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)*
Олмос Улвий Биннатова, *д.ф.н., профессор (Азербайджан)*
Карл Райхл, *д.ф.н., профессор (Германия)*
Вали Саваш Елок, *д.ф.н., профессор (Турция)*
Дорота Сильвия, *PhD, доцент (Польша)*
Муслихиддин Мухиддинов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Ибодулла Мирзаев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Абди Маматов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Суюн Каримов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Мухаммадхон Хакимов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Нафас Шодмонов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Дилмурод Куронов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Мурадкасим Абдиев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Бахтиёр Менглиев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Нормат Юлдашев, *д.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Абдулла Худайкулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Бобоназар Муртазаев, *ф.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Аскар Эшмуминов, *д.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Обиджон Шофиев, *д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)*
Зафар Умуркулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Нурали Амонтурдиев, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Хаким Ахмедов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Ахад Шукуров, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Эшназар Джаббаров, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Абдумурод Арслонов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Сирожиддин Турдимуродов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Умида Рахимова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Гульчехра Бегматова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Наргис Курбаназарова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Муяссар Холова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Шаира Амонтурдиева, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Шерзад Турдикулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Зайнура Кадирова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Хумаюн Надим Мухаммад, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Дильрабо Эргашева, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President`s Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.12.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94
Offset printing. Offset paper
Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155

Printed at the
«Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, *doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)*
Shohista Makhmaraimova, *doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)*
Ural Kholiyorov, *PhD, associate professor (Uzbekistan)*
Olmos Ulviy Binnatova, *doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)*
Karl Rayxl, *doct.of philol. sciences, professor (Germany)*
Vali Salvash Elok, *doct. of philol. sciences, professor (Turkey)*
Dorota Silvia, *PhD, associate professor (Poland)*
Muslihiddin Mukhiddinov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Ibodulla Mirzaev, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Abdi Mmatov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Suyun Karimov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Muhammadkhon Khakimov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Nafas Shodmonov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Dilmurod Kuronov, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Muradkasim Abdiyev, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Bakhtiyor Mengliev, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Normat Yuldashev, *doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Abdulla Khudaykulov, *PhD (Uzbekistan)*
Bobonazar Murtazaev, *cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Askar Eshmuminov, *doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Obidjon Shofiev, *PhD, associate professor (Uzbekistan)*
Zafar Umurkulov, *PhD (Uzbekistan)*
Nurali Amonturdiev, *PhD (Uzbekistan)*
Hakim Akhmedov, *PhD (Uzbekistan)*
Ahad Shukurov, *PhD (Uzbekistan)*
Eshnazar Jabbarov, *PhD (Uzbekistan)*
Abdumurod Arslonov, *PhD (Uzbekistan)*
Sirojiddin Turdimurodov, *PhD (Uzbekistan)*
Umida Rakhimova, *PhD (Uzbekistan)*
Gulchekhra Begmatova, *PhD (Uzbekistan)*
Nargis Kurbanazarova, *PhD (Uzbekistan)*
Muyassar Kholova, *PhD (Uzbekistan)*
Shoira Omonturdiyeva, *PhD (Uzbekistan)*
Sherzod Turdikulov, *PhD (Uzbekistan)*
Zaynura Kadirova, *PhD (Uzbekistan)*
Humayun Nadim Muhammad, *PhD (Uzbekistan)*
Dilrabo Ergashova, *PhD (Uzbekistan)*

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

JO‘RAYEVA BIBISH MUXSINOVNA,
TO‘XTAYEVA DILAFRUZ ASHUROVNA
Ekspressivlik va intensivlik munosabati.....7

ЁҚУБОВ ШАРИФ
Дарбанд, Темир дарвоза, Оққўтал ва
“Темирдан ясалган дарвоза” атамалари таҳлили 11

SHUKUROV AHAD AHMADOVICH
Tarixiylikni ifodalovchi eskirgan so‘zlar 15

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili izohli lug‘atlarida etnografizmlar aksi 18

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida so‘z sehri 23

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVCH
Onomastik ko‘lamda teotoponimlar tadqiqi.....26

ABDURAXMANOV SHAVKATJON ASHUROVICH
Funksional sintaksis haqida mulohazalar.....29

VAFOYEVA MUXAYYO YULDOSHEVNA
Sinonimlarda miqdor o‘zgarishlarining ayrim ko‘rinishlari xususida.....32

TUYCHIYEVA OYDIN SAYFULLAYEVNA
Fors tilida shart-istak mayli qo‘llanilishining o‘ziga xos xususiyatlari.....36

SHAYMARDANOVA AZIZA RAIMJANOVNA
Intralingval lakunalarning lisoniy tabiati 40

DUSNAZAROVA MAVJUDA ILYAMONOVNA
Nikoh marosimlarida milliy o‘zlikning aks etishi.....46

KADIROVA SAIDA MAXSUDOVNA
Badiiy tasvir va ifoda vositalarining adabiyotdagi roli 49

МУНДАРИЖА

TO‘YCHIYEVA ZULAYHO HAMROQO‘LOVNA
Islomiy paremalogik religionimlar 53

ABDUVALIYEVA KAMOLA SHAVKAT QIZI
“Shajarayi turk” asaridagi etnonimlarning hozirgi
O‘zbekiston hududida etnotoponim sifatida uchrashi 56

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilida otning semantik tasnifi 60

HAMDAMOVA NASIBA TO‘RABEKOVNA
Diniy leksikaning semantik xususiyatlari
(ekzotik leksika, frazeologizmlar, paremiologik birliklar misolida).....64

YO‘LDOSHEVA NARGIZA
“Alpomish” dostonida mavjud fonetik dialektizmlar.....68

ВАПАЕВА АНАХОН НАСУРИЛЛАЕВНА
Молодёжный сленг в вузах: дешифровка
(на примере студентов Университета Маъмуна) 71

ИСМАИЛОВА ФЕРУЗА ИСМАИЛОВНА
Народные пословицы в произведениях русских писателей.....75

OBLOQULOVA ZILOLA ULUG‘BEKOVNA
O‘zbek tilida taqinchoq nomlari semantikasi.....79

ADABIYOTSHUNOSLIK

КАДИРОВА ОЛИЯ ХАМЕДОВНА
Жанровое многообразие циклических произведений.....83

TA’LIM

XOJIYEVA IRODA ZOKIRJON QIZI
Ta’lim tojik tilida olib boriladigan umumta’lim maktablarda o‘zbek tili
(davlat tili) fanini o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari 90

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

FORS TILIDA SHART-ISTAK MAYLI QO'LLANILISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Tuychiyeva Oydin Sayfullayevna,
Oriental universiteti o'zbek va sharq tillari kafedrasi dotsenti

Fors tili grammatikasi shart-istak maylining keng va murakkab qo'llanilishi bilan ajralib turadi. Bu mayl asosan shartli gaplar, istakni ifodalash, ehtimol va gumonni bildiruvchi vaziyatlarda qo'llanadi. Fors tilining morfosintaktik tizimida shart-istak mayli modal ma'nolarni ifodalashda va nutqiy vazifalarni bajarishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola mazkur maylning grammatik xususiyatlarini, zamon va modal ma'nolarni qanday ifodalashini tahlil qilishga qaratilgan.

Shart-istak maylining o'ziga xos xususiyatlari va qo'llanilishi

1. Shartli gaplarda qo'llanilishi

Shart mayli ko'pincha "agar" (اگر) so'zi bilan ishlatiladi va shartni ifodalash uchun zamon mosligi bilan uyg'unlashadi.

Agar barf beborad, man bemonam (اگر برف ببارد، من بمانم) – «Agar qor yog'sa, men qolaman.»

Bu gapda shart mayli kelasi zamon ehtimolini bildiradi. Agar barf beborad (agar qor yog'sa) – shart qismi, man bemonam (men qolaman) – natija qismi.

Agar u miomad, man xushhol misho'dam (اگر او می‌آمد، من خوشحال می‌شدم) – «Agar u kelganida, men xursand bo'lardim.»

Bu holatda o'tgan zamon shartli ma'no beradi. Shartli gaplarda shart-istak mayli hozirgi, kelasi va o'tgan zamonlarga mos ravishda ishlatiladi.

Hozirgi yoki kelasi zamon harakatlarini ifodalash uchun shart-istak mayli quyidagicha ishlatiladi:

Agar u biyoyad, man khushhal mishavam (اگر او بیاید، من خوشحال می‌شوم) – «Agar u kelsa, men xursand bo'laman.»

Bu gapda biyoyad shart maylida bo'lib, kelasi zamon ehtimolini ifodalaydi.

O'tgan zamondagi harakatlar uchun shart mayli ko'pincha o'tmish perfect shakllari bilan birga ishlatiladi:

Agar u rafte boshad, man nadonam (اگر او رفته باشد، من ندانم) – «Agar u ketgan bo'lsa, men bilmayman.»

Bu gapda rafte boshad – o'tgan zamon sharti, naddonam – natija.

2. Faraz va gumon bilan qo'llanilishi

Shart mayli noaniq yoki ehtimolli holatlarni ifodalashda ishlatiladi. Ko'pincha natija qismi gumon ma'nosini bildiradi.

Agar u dar dast boshad, migo'ft (اگر او در دست باشد، می‌گفت) – «Agar u qo'l ostida bo'lsa, aytar edi.»

Bu yerda noaniq shart (ehtimoliy holat) aks ettirilgan.

3. Murakkab shart gaplari

Murakkab shart gaplar bir nechta shart va natija qismlarini o'z ichiga oladi. Ular orasida biriktiruvchi so'zlar yordamida murakkab bog'lanishlar yaratiladi.

Agar u biyoyad va xushhal boshad, man ham bemonam (اگر او بیاید و خوشحال باشد، من هم بمانم) – «Agar u kelsa va xursand bo'lsa, men ham qolaman.»

Bu gapda bir nechta shart (u kelsa va u xursand bo'lsa) va natija (men qolaman) bog'langan.

4. Shart mayli va boshqa fe'l shakllari bilan uyg'unlashuvi

Shart mayli ko'pincha hozirgi zamon yoki buyruq gaplar bilan birga ishlatiladi. Bu holatda u harakatning davomiyligi yoki shart bajarilishining majburiyligini ifodalashi mumkin.

Agar u biyoyad, bebinid (اگر او بیاید، ببینید) – «Agar u kelsa, qarang.»

Bu gapda shart qismi (u kelsa) va buyruq natijasi (qarang) bog'langan.

5. Tinglovchiga ta'sir ko'rsatishdagi roli

Shart gaplar ko'pincha murojaat yoki maslahat berishda ishlatiladi. Natija qismi bu yerda iltimos, tavsiya yoki buyruq ma'nosini bildiradi.

Agar emruz vaqt dorid, hamroh bo'shid (اگر امروز وقت دارید، همراه باشید) – «Agar bugun vaqtingiz bo'lsa, birga bo'ling.»[1]

Bu gapda maslahat va iltimos bildirgan.

2. Istakni ifodalash[2]

Fors tilida istak maylini ifodalashda shart-istak mayli ishlatiladi. Bu shakl gapda tilak, orzu yoki maqsadni bildiradi va odatda «xohish», «talab» kabi semantik jihatlarni ifodalaydi. Ushbu ma'no ko'pincha

[1] Amin, S. (2004). Farsi Grammar and Syntax. Tehran: University Press.

[2] Amin, S. (2004). Farsi Grammar and Syntax. Tehran: University Press.

bog‘lovchi so‘zlar (masalan, «ke» – که) yordamida ifodalanadi. Istakni ifodalashning asosiy xususiyatlari:

1. Bog‘lovchi «ke» bilan qo‘llanishi

Istakni bildiruvchi gaplarda «ke» bog‘lovchisi gapning asosiy qismi bilan istakni ifodalovchi qismni bog‘laydi.

- Xoham ke u biyoyad (خواهم که او بیاید) – «Men uning kelishini xohlayman.»

Bu gapda xoham (xohlayman) – istak, u biyoyad (u kelsin) – shart maylida ifodalangan maqsad.

- Omid doram ke in kor shavad (امید دارم که این کار شود) – «Bu ish amalga oshishini umid qilaman.»

Bu yerda omid doram (umid qilaman) va in kor shavad (bu ish bo‘lsin) birgalikda istakni bildiradi.

2. Istak va talab o‘rtasidagi farqni ifodalash

Fors tilida istak va talab o‘rtasida semantik farq mavjud. Istak ko‘pincha shaxsning orzusini bildirsa, talab boshqa bir kishidan bajarilishini so‘rashni anglatadi.

- Xoham ke xushhol boshid (خواهم که خوشحال باشید) – «Men sizning xursand bo‘lishingizni xohlayman.» (Bu gapda istak bildirilyapti.)

- Iltiyoj doram ke baxshesh konid (احتیاج دارم که بخشش کنید) – «Men kechirilishingizni so‘rayman.» (Bu gapda talab bildirilyapti.)

3. Istakni kuchaytiruvchi so‘zlar bilan ishlatish

Fors tilida istakni kuchaytirish uchun ba’zi so‘zlar ishlatiladi, masalan: «besyor» (بسیار – juda), «ziyod» (زیاد – ko‘p).

- Besyor xoham ke Buxororo bebinam (بسیار خواهم که بخارا را ببینم) – «Men Buxoroni juda ko‘rishni xohlayman.»

- Ziyod omid doram ke movaffaq boshi (زیاد امید دارم که موفق باشی) – «Men sizning muvaffaqiyatli bo‘lishingizni juda umid qilaman.»

4. Murakkab gaplarda istakning ifodalanishi

Istak murakkab gaplar orqali aniqroq ifodalanadi, bunda shart mayli bilan boshqa modal shakllar birgalikda ishlatiladi.

Xoham ke u biyoyad va man ham suxbat kunam (خواهم که او بیاید و من هم صحبت کنم) – «Men uning kelishini va suhbat qilishni xohlayman.»

Bu yerda ikki istak (uning kelishi va suhbat qilish) bog‘langan.

5. Istakni ifodalovchi maxsus fe’llar

Fors tilida istakni ifodalovchi ba’zi maxsus fe’llar mavjud:

- Xostan (خواستن) – «xohlamoq»
- Omid doshtan (امید داشتن) – «umid qilmoq»
- Doost doshtan (دوست داشتن) – «yoqtirmoq, sevmoq»

- Man omid doram ke maqsadi to shavad (من امید دارم که مقصد تو شود) – «Men sening maqsading amalga oshishini umid qilaman.»

6. Ijobiy va salbiy istaklar

Istak ijobiy yoki salbiy bo‘lishi mumkin. Salbiy istakni ifodalash uchun “na” yoki “naxoham” (нахохам) so‘zlari ishlatiladi.

- Naxoham ke u rafte boshad (نخواهم که او رفته باشد) – «Men uning ketgan bo‘lishini xohlamayman.»

- Naxoham ke in kor shavad (نخواهم که این کار شود) – «Men bu ish amalga oshishini xohlamayman.»

7. Pragmatik jihatlari

Fors tilida istak gaplar nafaqat grammatik, balki pragmatik jihatdan ham muhimdir. Masalan, iltimos, maslahat yoki murojaatni nazokat bilan ifodalash uchun istak shakli ishlatiladi.

- Xoham ke lotfan komak kunid (خواهم که لطفاً کمک کنید) – «Men iltimos, yordam qilishingizni xohlayman.» Bu gap nazokat bilan istak bildirish uchun ishlatilgan.

***3.* Ehtimol va gumonni ifodalash[1]**

Fors tilida shart mayli harakat yoki holatning sodir bo‘lishi mumkinligini, noaniqligini, ehtimolini yoki gumonni ifodalashda keng qo‘llanadi. Ushbu mayl o‘zining kontekstdagi semantik vazifasi bilan farqlanib, asosan gumon, taxmin, va ehtimollikni ifodalovchi gaplar bilan birgalikda ishlatiladi. Quyida shart maylining bu vazifasi kengroq yoritiladi:

1. Shart mayli va ehtimollik

Shart mayli harakatning ehtimoliy yoki noaniq ekanligini bildiradi. Bu holda gapda Shoyad (شاید – «balki», «ehtimol») kabi so‘zlar ishlatilishi mumkin.

- Shoyad ke u biyoyad (شاید که او بیاید) – «Balki u kelar.»

- Shoyad ke in kar dorost shavad (شاید که این کار درست شود) – «Balki bu ish to‘g‘ri bo‘lar.» Bu misollarda biyoyad va dorost shavad shart maylida bo‘lib, ehtimollikni bildiradi.

2. Gumon va shubha ifodalash

Shart mayli gumon yoki shubhani ko‘rsatishda ishlatiladi. Gumonni ifodalashda ko‘pincha «guman kardan» (گمان کردن – «o‘ylamoq, gumon qilmoq») yoki «fekr kardan» (فکر کردن – «fikr qilmoq») kabi fe’llar ishlatiladi.

- Guman kunam ke u rafta boshad (گمان کنم که او رفته باشد) – «Menimcha, u ketgan bo‘lsa kerak.»

- Fekr mi-konam ke havo sard shavad (فکر می‌کنم که هوا سرد شود) – «O‘ylaymanki, havo sovib ketar.» Bu yerda shart mayli gumonni ifodalash uchun ishlatilmoqda.

3. Noaniqlikni bildirish

Shart mayli yordamida ma’lum bir harakatning natijasi yoki mavjudligi noaniq bo‘lgan holatlarda gap tuziladi.

[1] Khadivi, R. (2015). Persian Syntax in Context: A Discourse Perspective. Tehran: Firdawsi University Press.

- Shoyad ke dar in fo‘rsat javob dehad (شاید که در این فرصت جواب دهد) – «Balki u bu imkoniyatda javob berar.»

- Shoyad ke u dar safar boshad (شاید که او در سفر باشد) – «Balki u safarda bo‘lsa kerak.» Bu misollarda javob dehad va dar safar boshad shart maylida bo‘lib, noaniq holatni ifodalaydi.

4. Ehtimollik va istakning uyg‘unlashuvi

Ba’zan ehtimollik va istak bir gapda ifodalanadi. Bunda harakatning bajarilishi gumon yoki ehtimollik bilan birga istak shaklida aks ettiriladi.

- Shoyad ke u omade bashad va be ma komak kunad (شاید که او آمده باشد و به ما کمک کند) – «Balki u kelgan bo‘lsa va bizga yordam bersa.»

- Shoyad ke ba’dan vaqt doram va to ra bebinam (شاید که بعداً وقت دارم و تو را ببینم) – «Balki keyinroq vaqtim bo‘lsa va seni ko‘rsam.»

5. Murakkab gumon gaplari

Murakkab gaplarda gumon va ehtimollik bir nechta shart maylidagi harakatlar orqali ifodalanadi.

- Shoyad ke u in kar ra karde boshad, amma hich guyad (شاید که او این کار را کرده باشد، اما هیچ گوید) – «Balki u bu ishni qilgan bo‘lsa, ammo hech narsa demaydi.»

- Shoyad ke agar vaqt dorad, moridi bahs kunad (شاید که اگر وقت دارد، موردی بحث کند) – «Balki u vaqti bo‘lsa, muhokama qilsa.»

6. Modal fe’llar bilan birgalikda gumon ifodalash

Modal fe’llar (masalan, tavonestan, xostan) bilan birga ishlatilgan shart mayli harakatning ehtimolini kuchaytiradi.

- Shoyad tavonad ke ma’lumot dehad (شاید تواند که معلومات دهد) – «Balki u ma’lumot bera oladi.»

7. Tushunish va taxmin ifodalash

Fors tilida shart mayli yordamida taxmin yoki tushunish jarayonidagi ehtimollik ifodalanadi.

- Fahmidam ke Shoyad u rafte boshad (فهمیدم که شاید او رفته باشد) – «Men tushundimki, balki u ketgan bo‘lsa kerak.»

- Dar andeshe hastam ke Shoyad in dorost boshad (در اندیشه هستم که شاید این درست باشد) – «Menimcha, balki bu to‘g‘ri bo‘lsa kerak.»

4. Murakkab gaplarda qo‘llanilishi[1]

Fors tilida shart mayli murakkab gaplarda bir nechta komponentlar o‘rtasida mantiqiy, shartli, ehtimoliy, yoki sabab-oqibat munosabatlarini ifodalashda qo‘llaniladi. Murakkab gaplarda shart mayli bog‘lovchi so‘zlar yordamida asosan asosiy gap va qo‘shimcha gap orasidagi semantik bog‘lanishni yaratadi.

1. Shartli bog‘lanishda qo‘llanishi

Murakkab gaplarda shart mayli bir hodisaning sodir bo‘lishi boshqa bir hodisaning amalga oshishiga bog‘liq bo‘lgan holatlarni ifodalash uchun ishlatiladi. Shartli bog‘lanishda odatda «agar» (اگر – «agar») yoki «chun» (چون – «chunki») bog‘lovchilari qo‘llaniladi.

- Chun vaqt nadarad, Shoyad komak kunad (چون وقت ندارد، شاید کمک کند) – «U vaqti yo‘q bo‘lsa, balki yordam beradi.» Bu yerda komak kunad shart maylidagi fe’llar bo‘lib, asosiy va qo‘shimcha gap o‘rtasidagi shartli bog‘lanishni ta’minlaydi.

2. Sabab-oqibatni ifodalash

Murakkab gapda sabab va oqibatni ko‘rsatish uchun shart mayli ishlatiladi. Bunda ke (که – «chunki», «shuning uchun») yoki be in sabab (به این سبب – «shu sababli») kabi bog‘lovchilar ishlatiladi.

- Be in sabab Shoyad in kar shavad (به این سبب شاید این کار شود) – «Shu sababli balki bu ish amalga oshar.»

3. Ehtimol va gumonni ifodalovchi murakkab gaplar

Murakkab gaplarda gumon yoki ehtimolni ifodalashda shart mayli keng qo‘llaniladi. Gap komponentlari Shoyad (شاید – «balki») yoki tasavvur kunam (تصور کنم – «tasavvur qilaman») kabi so‘zlar bilan bog‘lanadi.

- Tasavvur kunam ke in mushkil hal shavad va harakot rohat shavad (تصور کنم که این مشکل حل شود و حرکات راحت شود) – «Tasavvur qilamanki, bu muammo hal bo‘ladi va harakatlar osonlashadi.»

4. Murakkab istak va talab gaplari

Murakkab gaplarda bir nechta istak yoki talablar birgalikda ifodalanadi. Bunday gaplar odatda xostan (خواستن – «xohlamoq») yoki darkar budan (درکار بودن – «zarur bo‘lmoq») kabi fe’llar bilan birikadi.

- Man xoham ke u biyoyad va man ba u suhbat kunam (من خواهم که او بیاید و من با او صحبت کنم) – «Men uning kelishini va men bilan suhbat qilishini xohlayman.»

5. Shart va natija orasidagi munosabat

Shart mayli shart va uning natijasini ko‘rsatishda ishlatiladi. Bunda to (تا – «shunda») yoki hamchenon (همچنان – «hamda») kabi bog‘lovchilar yordamida gaplar bog‘lanadi.

- To u omade boshad, man intizor bosham (تا او آمده باشد، من انتظار باشم) – «U kelgan bo‘lsa, men kutib turaman.»

- Hamchenon ke shom ro anjom dihad, Shoyad rafoqat kunad (همچنان که شام را انجام دهد، شاید رفاقت کند) – «U kechki ovqatni tugatsa, balki suhbatlashar.»

6. Murakkab ehtimollik va majburiyat gaplari[2]

[1] Lazard, G. (2001). The Structure of Persian. Cambridge: Cambridge University Press.

[2] Baxtiyar, M. (2013). «A Grammar of Modern Persian». Cambridge: Cambridge University Press.

Murakkab gaplarda ehtimollik va majburiyat birgalikda ifodalanadi. Bu holda bog‘lovchilar (masalan, bayad (باید – «kerak») yoki Shoyad) ishlatiladi.

- Shoyad boyad ke u rafte boshad va anjom dihad (شاید باید که او رفته باشد و انجام دهد) – «Balki u ketishi va ishni tugatishi kerak bo‘lgan.»

- Bayad ke vaqt ro muntazir bosham va javob giram (باید که وقت را منتظر باشم و جواب گیرم) – «Men vaqtni kutishim va javob olishim kerak.»

7. Ko‘p bosqichli murakkab gaplar

Ko‘p bosqichli murakkab gaplarda shart mayli bir necha komponent o‘rtasidagi murakkab mantiqiy bog‘lanishni ta’minlaydi.

- Agar u omade boshad, vaqti ke rafte bosham, shoyad ke u ham javob dehad (اگر او آمده باشد، وقتی که رفته باشم، شاید که او هم جواب دهد) – «Agar u kelgan bo‘lsa, men ketganimda, balki u ham javob bersa.»

- Chunki vaqt nadarad, bayad ke in mushkil ra hal kunad va anjom dehad (چونکه وقت ندارد، باید که این مشکل را حل کند و انجام دهد) – «U vaqti yo‘qligi sababli, bu muammoni hal qilib tugatishi kerak.»

Fors tilida shart-istak mayli nutqiy vazifalar va ma’no ifodalashda muhim o‘rin egallaydi. U shartli, istak, ehtimol va gumonni bildiruvchi gaplarda qo‘llanilib, zamon va modal ma’nolarni aniq aks ettiradi. Mazkur tadqiqot shart-istak maylining morfosintaktik tizimdagi o‘rnini va nutqiy vazifalarini aniq belgilab beradi. Fors tilida shart gaplar shart-istak maylini ishlatishning asosiy shakllaridan biri bo‘lib, ular sabab-natija munosabatlarini ifodalash, faraz yoki gumon bildirish, va tinglovchiga murojaat qilish uchun ishlatiladi. Shart gaplar turli zamon, aspekt va modal ma’nolarni ifodalaydi va tilning murakkab semantik tizimida muhim o‘rin egallaydi. Misollar orqali bu shaklning moslashuvchanligi va boyligi aniq ko‘rinadi.

Murakkab gaplarda shart mayli harakatlar va holatlar o‘rtasidagi mantiqiy, sabab-oqibat, shartli yoki ehtimollik munosabatlarini ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Shart mayli bog‘lovchi so‘zlar bilan ishlatilganda, gap komponentlari o‘rtasidagi semantik aloqalarni kuchaytiradi va gaplarning ma’no aniqligini oshiradi. Bu fors tilining murakkablik va moslashuvchanlik jihatidan boyligini aks ettiradi.

Rezyume. Mazkur maqolada fors tilida shart-istak maylini qo‘llanilish xususiyatlari tahlil qilinadi. Ushbu shaklning morfosintaksis tizimidagi o‘rni, uning nutqiy vazifalari, zamon va modal ma’nolari, shuningdek, turli gap tuzilmalari doirasida qo‘llanish holatlari ko‘rib chiqiladi. Misollar yordamida shart-istak maylining ma’no va shakl xususiyatlari yoritiladi. Ushbu tadqiqot fors tilini yanada chuqurroq o‘rganish uchun ilmiy asos yaratadi.

Resume. This article examines the peculiarities of using the subjunctive mood in Persian. It analyzes its role in the morphosyntactic system, its functions in speech, its temporal and modal meanings, as well as its usage in various sentence structures. Examples illustrate the semantic and structural features of the subjunctive mood. This research provides a scientific foundation for deeper studies of the Persian language.

Резюме. В данной статье рассматриваются особенности употребления сослагательного наклонения в персидском языке. Анализируется его место в морфосинтаксической системе, функции в речи, временные и модальные значения, а также использование в различных типах предложений. С помощью примеров освещаются семантические и формальные характеристики сослагательного наклонения. Это исследование создаёт научную базу для углубленного изучения персидского языка.